

az írások jelentős része személyes élményekből táplálkozik, s mert a jazz folyamat, amely történetiségében értelmezhető. Szeretném, ha a könyv a szakmán és a jazz elkötelezett hívein kívül az Amerika iránt érdeklődő szélesebb közönséghez is eljutna. Első felének feljegyzései, helyzetrajzai, beszélgetései általánosabb tapasztalatokat rögzítenek, míg a második rész koncertszemléi és CD-kritikái a muzikusok és a zene világába vezetik el az olvasót.

A jazz Észak-Amerika legeredetibb kulturális megnyilvánulásai közé tartozik,

amelynek története egybeforrott az Egyesült Államok utóbbi száz évével. Hallgatása kulcsot adhat az ország megismeréséhez, és viszont: az amerikai élet tanulmányozása közelebb vihet a jazz megértéséhez, befogadásához. Ezért született meg ez a könyv.

(Turi Gábor: Amerikai jazznapló. Gramofon Könyvek, Budapest, 2019. 388 o. ISBN 978-615-81264-2-7. A kötetet a szerzői bevezető közlésével ajánljuk olvasóink figyelmébe.)

MARCZINKA Csaba

Magyar fátum – avagy futball és társadalom

Borsi-Kálmán Béla író, történész, egyetemi tanár és műfordító új könyve a régebbi (2008-ban megjelent) Aranycsapat-könyv kibővített változata. A szerző az Aranycsapat sikereinek társadalmi hátterét elemzi, majd pedig az ezt követő lassú, de feltartóztathatatlan hanyatlás okait vizsgálja, többek között levéltári források, emlékiratok és titkosszolgálati jelentések alapján. E sokrétű – maga és mások által évekig kutatott – forrásanyag segítségével igyekszik megvilágítani a magyar foci fel-emelkedésének s le hanyatlásának történeti és társadalmi hátterét.

Vajon mennyire érvényes a „magyar fátum”-végzettörténet a magyar focira? Vajon hogyan vált a kétszer is (a 20. század harmincas éveinek második felében és az ötvenes években) világszínvonalú magyar labdarúgás a Kádár-korszak második felére és a rendszerváltás időszakára teljesen leszakadt s elmaradott sportággá? (Annyira, hogy pár éve a derék andorrai amatőr válogatottól is sikerült kikapnunk.) Borsi-Kálmánt igazából nem maga a futball érdekli, hanem a mögötte meghúzódó társadalmi-politikai és lélektani mozgatórugók. S nemcsak a magyar labdarúgók lelki-társadalmi motívumai. Erzéketesen ábrázolja (a későbbi győztes) nyugatnémet válogatott társadalmi és pszichológiai motívumait az 1954-es vb-n és a döntőben. Sok helyen szó esik a németek (főleg a keletnémetek, de bizonyos szempontból a nyugatnémetek is) és a magyarok hasonló helyzetéről a második világháborús

vereség után. S főleg arról, hogy mindkét nemzet sokáig elsősorban a sport (különösen a futball) területén próbált revansot venni a történelmi vereségekért.

Számos érdekes információról a szélesebb olvasóközönség először e könyvből értesülhet. Például a Czibor–Puskás viszony bizonyos „intimitásairól” vagy Bozsik 1964-es pár napos őrizetbe vételéről. S sok újat tudhatunk meg a hatvanas évek Fradijáról, elsősorban Albert Flórián és Varga Zoltán pályafutása kapcsán. A hatvanas-hetvenes éveket illetően – főleg a magyar futball hanyatlástörténetét vizsgálva – még nagyobb hangsúlyt kapnak a visszaemlékezések és a titkosszolgálati források. Annál is inkább, mert a magyar futball világát éppen az ötvenes évek végétől (azaz már a Kádár-rendszerben) kezdi teljesen behálózni a titkosszolgálati apparátus. Kádár ugyanis – a más területeken (például a kultúrában) végrehajtott részleges enyhítésekkel, „liberalizálásokkal” párhuzamosan – szorosabb ellenőrzés alá helyezi a sportéletet, elsősorban a labdarúgást és intézményeit. A pártvezető egy központi bizottsági ülésen (levéltári dokumentumokkal igazoltan) kijelenti, hogy „nem kell a világ legjobbjának lenni” és hogy „talán lehetne szerényebben” fogalmazni, ha a magyar foci kerül szóba. E kijelentés pedig sok szempontból eldőnti a magyar futball további sorsát. Megkezdődik a korábbi (Farkas Mihály és Rákosi Mátyás által felépített) intézményrendszer leépítése, szét-

züllesztése. A titkosszolgálat pedig feladatuk kapja egy „új Puskás” „felépítésének” megakadályozását. Ez a szemlélet döntően szól bele Albert Flórián futballkarrierjébe. S még inkább meghatározza Varga Zoltán és az Albertet követő időszak tehetségeinek (Bene Ferencről Kocsis Lajoson át Nyilasi Tiborig, Törőcsik Andrásig és Ebedli Zoltánig) a pályafutását.

A kötet – részben nyíltan kimondva – döntő fontosságot tulajdonít a magyar foci – jelenleg is tartó – „mélyrepülésében” a titkosszolgálatnak és a szigorodó belügyi ellenőrzésnek. S itt nemcsak a konkrét intézkedésekről (nagyobb számú ügynök beszerzése, a játékosok megosztása és szembeállítására rágalmak és álhírek segítségével stb.) van szó, hanem a mögötte meghúzódó (végső soron Kádártól kiinduló) koncepcióról. Ennek lényege: nem kell nekünk „Új-Aranycsapat” (elég nekünk egy közepes-szerű is)! S törődjön mindenki magával és az egyéni boldogulásával! – Ez volt a futballra különösen szigorúan alkalmazott új koncepció lényege. Ebben persze fő szerepet játszott egy „új ötvenhattól” való félelem. Kádárt sokkolta, hogy 56-ban éppen a munkások lázadtak leginkább (a humán értelmiség mellett) a diktatúra ellen. Emellett nagyon tartott Puskástól és az Aranycsapat nimbuszától, annak a „nacionalista” magyar nemzetudatra való kivételesen erős hatása miatt (amely különböző „mellékutakon” valahogy összekapcsolódott a forradalom nimbuszával). Érdekes része a könyvnek az a fejezet, amely Puskás mítoszának 56-tal való kapcsolatát vizsgálja, különös tekintettel az álhíre Puskás haláláról a Rádió ostrománál, amely világszerte elterjedt. Ez a névtévesztésből eredő és később cáfolt rémhír tovább erősítette a „száguldó őrnagy” mítoszt Európán-szerte. Azaz Puskásnak (priszempontról) – a különben az Aranycsapat felbomlását és az ificsapat disszidálásával az utánpótlás meggyengülését hozó – 56-os forradalom és az azt követő szovjet intervenció és kádári megtorlás is „kapóra jött”.

Megkönnyítette ugyanis, hogy – persze menedzserek és nagylelkű futballista-pályatársak (Östreicher Emil és Kubala László) hathatós támogatásával – rangos szerződéshez jusson a Real Madridnál, s elősegítette spanyolországi befogadását és népszerűsítését. Borsi-Kálmán Béla kutatói érzékenységét jellemzi, hogy plasztikus portrékat rajzol könyvében a futballisták körül nyüzsgő jobb-rosszabb menedzserekről és játékoszervezőkről. Tőlük részben elkülönítve vizsgálja (szintén nem kevés empátiával) a sportvezetők, edzők és klubvezetők közül általa fontosabbnak tartott figurákat. Döntő jelentőséget tulajdonít a labdarúgás „háttériparának” (a menedzserektől és sportvezetőktől a gyúróig és a szertárosig). S talán valóban a „háttér” lezüllesztésével-leépítésével kezdődött el a magyar foci kálváriája.

A Puskás–Czibor viszonylathoz hasonlóan (de még annál is alaposabban) vizsgálja a hatvanas évek Ferencvárosán belül az Albert Flórián – Varga Zoltán kapcsolatot. Bár Albert helyére és pozíciójára mások is pályáztak, igazi riválisa Varga volt. S e kapcsolatba még jobban „belefolyt” a titkosszolgálat (szítva az ellentéteket), mint Puskás és Czibor viszonyába. A hatvanas évek FTC-jének gyengítése s „kézben tartása” szempontjából kulcsfontosságú volt a belügyi hírszerzés számára az ellentétek szítása, olykor a nyílt viszályok kiprovokálása. Bár más klubokat is figyeltek (különösen az Újpesti Dózsát és a Vasast), de a – „reakció fészke” tartott – Ferencváros futballcsapatára külön hálózattal specializálódott. Annál is inkább, mert a vezetés (Kádár és Marosán György) főleg Albert és Varga személyében rettegte egy „új Puskás” színrelépésének lehetőségét. Kérdés, hogy e paranoid koncepcióban mennyi része lehetett Marosánnak és mennyi Kádárnak? Állítólag Kádár több kísérletet tett Albert megnyerésére (a fáma szerint kedvező szerződést kínált, ha a Császár a Vasasba igazol). S csak az ajánlatok visszautasítása után orrolt meg igazán Albertre. Varga útját viszont már kezdettől fogva gyanakvás és figyelő-provo-

kátor ügynökök kísérték. Külön érdekesség, hogy a szerző (jó adag iróniával) – bölcsész-kari tanulmányaival egy ideig párhuzamosan futó – FTC-beli „futballista karrierjét” (és annak megszakadását) is bemutatja egy fejezetben. E kis epizódnak szintén megvannak a maga tanulságai.

Összegezve megállapítható, hogy „Az Aranycsapat és ami utána következik” című könyv plasztikus képet rajzol az Aranycsapat felfutásáról, dicsőségéről, majd utána a magyar foci hanyatlásának folyamatáról. S nemcsak ezt mutatja be, hanem rávilágít az okok és mozgatórugók nagy részére. Arra, hogy miféle „fátum” sújtotta az Aranycsapatot az 1954-es berni vb-döntőben és hogy vált a hanyatlás a hatvanas évek végétől (a koncepcionális kontraszelekción „eredményeként”) megállíthatatlanná, főleg az 1969. decemberi „marseillei csapás”, a csehszlovákoktól elszenvedett 4:1-es vereség után. Talán annyit lehetne megfogalmazni bírálatként, hogy az ötvenes évekből (az Aranycsapat időszaká-

ból) Puskás mellett kicsit túl hangsúlyossá válik Czibor és Lóránt alakja az MTK-s (Vörös Lobogós) Hidegkúti és Kocsis Sándor rovására. A hatvanas évek bemutatása pedig túlzottan Fradi-központú, talán nem ártott volna némi kitekintés a korszak más fontos klubjaira, elsősorban a Vasasra, az Újpesti Dózsára, esetleg az MTK-ra. De e kisebb aránytalanságok eltörpülnek az elemzés alaposága és a megfogalmazódó fontos tanulságok mellett. A korábban főleg a bányász társadalomfejlődés és magyarosodás nagy kérdéseiben kutakodó Borsi-Kálmán Béla a magyar társadalom- és futballtörténet szempontjából kulcsfontosságú új könyvet tett le az asztalra.

(Borsi-Kálmán Béla: *Az Aranycsapat és ami utána következik. Adalékok a Rákosi-korszak és a Kádár-korszak történetéhez a futball tükrében.* Kortárs Kiadó, Budapest, 2019. 512 o. ISBN 978-963-435-058-3)